

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

A.L.Th. de Bruijne ■

Afwijzen wie scheuring maken

In dit nummer

Kerkelijk leven - A.L.Th. de Bruijne
Afwijzen wie scheuring maken 65

Meditatief - E. Brink
Samenleving als eindbestemming 68

Wandelen met God - B. Luiten
Trouw ben je niet zomaar 69

Achtergronden - P. Dorland
Uitleggen of inlezen 71

Varia - W. Wierenga
Weerwoord op kritiek 74

Kerkhistorie - H.A. Speelman
Calvijn en Beza en hun (visie op betekenis en aantal) confessies 76

Meegelezen - T. Groenveld
Dat kan morgen nog wel... 79

Uit de kerken

Ds. Van der Wolf is niet langer vrijgemaakt-gereformeerd. Door een beroep aan te nemen naar de 'Matrix-gemeente' in Hardenberg, een kerk buiten het kerkverband, hield hij op predikant te zijn binnen de Gereformeerde Kerken. Naar aanleiding daarvan had de website eeninwaarheid.nl een interview met hem. Dat interview roept grote vragen op.

Hokje

Veel van de vragen die het interview oproept, hebben te maken met het oordeel over de situatie in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Tussen de beide interviewers en Van der Wolf ontspint zich een één-tweetje, waarin zij samen hun best doen daarvan een somber beeld te schetsen. De vragen zijn voorzetten op maat, zodat de antwoorden inkoppertjes worden. Zo suggereren de vragenstellers dat de GKv een valse kerk of een 'valse kerk in wording' is doordat het recht en de Schrift er niet meer veilig zijn. Van der Wolf springt er gretig op in: "Ja, en ook de sacramenten zijn niet veilig meer". Maar een 'ware' valse kerk moet naar artikel 29 NGB natuurlijk ook de trouwe leden vervolgen. Dus vragen de interviewers schijnbaar onbevangen of daarvan dan ook sprake is. Van der Wolf heeft zijn constructie klaar: een vorm van 'vervolgning' is ook 'dat het gereformeerd-zijn je onmogelijk wordt gemaakt'. Nadat de GKv in het juiste hokje geduwd is (vals

kerkverband met mogelijk hier en daar nog wat plaatselijke 'ware kerken') steekt het gesprek af naar de diepte. "Maar het geestelijk klimaat, wat zou je daarvan kunnen zeggen?" , opperen de vragenstellers. En niet onverwacht blijkt Van der Wolf zich daarover 'heel veel zorgen te maken'. Tegen het eind van het gesprek verraden interviewers en geïnterviewde inderdaad dezelfde agenda te hebben. Het gesprek gaat erover hoe allerlei losse afgescheiden vrijgemaakten, die binnenkort te verwachten zijn, elkaar kunnen vasthouden. Daarbij nemen de vragen de 'we-vorm' aan: "Stel dat er tien gemeenten bijkomen, gemeenten á la Hardenberg en Kampen, dan zou je kunnen zeggen: we gaan weer denken over een kerkverband?". Zelfs blijkt één van de vragenstellers persoonlijk in geding: "Als ik in Capelle aan de IJssel woon dan moet ik bellen naar ...".

Tenenkrommend

Het lezen van dit gesprek is tenenkrommend. En dat niet alleen omdat het, zoals veel uitlatingen van verontrusten, vol leugens en halve waarheden staat. Daaraan zijn we inmiddels al zo gewend dat het nauwelijks meer opvalt. Nadat ik enkele malen heb geprobeerd om daartegenin te schrijven, heb ik zulke pogingen gestaakt. Het leidt tot niets. Maar tenenkrommend is het interview met Van der Wolf vooral vanwege de atmosfeer van gezamenlijke zelfrechtvaardiging die eruit spreekt, en dat over de rug van de kerken heen, die in de beklagdenbank gezet worden. Het riskante daarvan is dat laster en leugen vaak gretig gehoor vinden. Bijvoorbeeld bij christenen buiten de GKv en bij andere kerken. Zij hadden al zo hun beeld en krijgen dat hier naadloos bevestigd. Maar ook kerkleden binnen de GKv, die bezorgd zijn of die zich niet meer thuis voelen, worden hierdoor gemakkelijk misleid. Evenals rond zaken en personen in de samenleving zal een aanhoudend bombardement van verkeerde beeldvorming uiteindelijk een eigen waarheid creëren. Ontbinding, beschadiging en scheuring zijn het gevolg. En de duivel - vader van de leugen die hij is - lacht.

Koers

Deze beeldvorming is temeer gevaarlijk omdat er best reden bestaat voor bezorgdheid en verontrusting. Ik heb dat al eerder geschreven en herhaal het hier. Ook in het gesprek met ds. Van der Wolf staan meerdere punten van zorg, die ik echt wel herken en zelfs deel. Ook volgens mij bestaat er bijvoorbeeld echt een gevaar dat professionalisering van het ambt van predikant het geestelijke en kerkelijke karakter daarvan laat ondersneeuwen. Wie beleeft nog sterk genoeg dat hij staat onder een 'roeping'? Ik zou echter zeggen: doe het één en laat het andere niet na. Professionelere aspecten kunnen ook geïntegreerd worden in een voluit geestelijke taakopvatting.

de vragen zijn voorzetten op maat, zodat de antwoorden inkoppertjes worden

Ook volgens mij lijden de GKv vandaag in meerdere opzichten aan een onvolwassen reactiemechanisme. Van het ene uiterste van exclusivisme, rationalisme, normativisme, overregulering en antithetische opstelling slaan we

nu om in grenzeloze ruimte, fixatie op menselijke gevoelens en behoeften, losheid, vrijblijvendheid en de ambitie om mee te tellen. Ook ik zie dat een soms al te simplistisch en te vlot bijbelberoep van vroeger vandaag wordt afgelost door een 'nieuwe hermeneutiek' en een soort relativisme, die met de bijbel alle kanten op kunnen, vooral de kant die ons zelf het beste ligt. In mijn discussies met verontrusten heb ik daar vanaf het allereerste begin - nu al meer dan 10 jaar geleden! - oog voor gehad. Ik vind het ook erg onvruchtbaar als sommigen onder ons momenteel niet meer weten te doen dan 'vrede, vrede, geen gevaar' te roepen. Ik begrijp dat verontrusten dit te gemakkelijk vinden.

hij stemde met zijn voeten en dat is een voorganger onwaardig

Maar juist als je dat allemaal ziet, moet je niet gaan mopperen aan de zijlijn. Evenmin is het vruchtbaar om je angstvallig vast te klampen aan vroegere uitersten die de huidige reactie juist mee opriepen. Draag de zwakten en de sterke punten van zowel het heden als het verleden. Hul je niet in de zelfrechtvaardiging die suggereert dat je aan beide part noch deel hebt. Strek je liever met en voor heel de kerk uit naar Gods genade om waar het kan samen een goede koers te vinden.

Kleinen

Juist als er dus ook reden bestaat voor zorg en verontrusting, luistert het wel heel nauw hoe je daarover spreekt en schrijft. Er is maar weinig nodig om een ongenueanceerd beeld te creëren dat de onvrede aanwakkert en opblaast. Alleen al het feit dat bijvoorbeeld ik zelf steeds maar weer probeer duidelijk te maken dat ik niet pas in het beeld van één 'afvallig blok' dat veel verontrusten voor zich zien, laat zien dat dit beeld niet klopt. Want wat ik daarmee van mezelf schrijf, geldt voor zoveel meer mensen: voor mijn collega's in Kampen, voor veel voorgangers, voor achterenvolgende synoden. Het is een simplistische constructie waarin allerlei zaken aan elkaar vastgeknoopt worden, die in feite los van elkaar staan of zelfs tegenover elkaar. Toch is het deze constructie op grond waarvan velen momenteel denken en handelen. Ik besef dat het sterk klinkt, maar toch moet ik het zeggen: deze constructie is uitgedokt in het kamp van de grote tegenstander. Wie haar hardnekkig blijven verspreiden, laden schuld op zich. Zij verleiden 'eenvoudige' kerkleden tot de zonde van de scheuring. Wee hen, die de 'kleinen' doen struikelen, zegt Jezus. Laat niemand overigens denken dat ik dat woord niet op mijzelf toepas. Ik besef dat het ook voor mij met mijn verantwoordelijkheid in de huidige kerkelijke situatie een waarschuwing is.

Voeten

Maar zoals ik al aangaf, er is nog een reden waarom het gesprek met ds. Van der Wolf op de website eeninwaarheid.nl tenenkrommend is. Die reden ligt in de manier waarop hij meerdere keren recht praat wat krom is. Het eerste voorbeeld daarvan tref ik aan als Van der Wolf verdedigt dat hij is voorgedaan in de Ichthus-gemeente te Kampen-Noord. Hij stond eerder dit jaar zo onder druk

door spanningen in zijn eigen gemeente dat een ziekteverlof nodig was. Tijdens dat verlof ging hij zonder dat zijn kerkenraad het wist voor in Kampen-Ichthus, een gemeente die als gevolg van haar afwijzing van de laatste synodebesluiten, definitief niet meer 'vrijgemaakt' was. Ieder zal deze stap van Van der Wolf op het eerste gevoel vreemd vinden, zowel vanwege het onkerkelijke karakter ervan als vanwege de verantwoordelijkheid ten opzichte van kerk en kerkenraad van Urk tijdens een ziekteverlof. Maar volgens Van der Wolf lag er niets onwettigs in. Voorgaan in een ander kerkverband is niet persé uitgesloten, zegt hij. Daarin geef ik hem gelijk. Toch zou daarover minstens goed overleg horen plaats te vinden met de eigen kerkenraad die nu eenmaal toeziet op de ambtsdienst van een dominee. Bovendien ging het hier niet zomaar om een 'ander kerkverband', maar om een gemeente waaromheen een jarenlange kerkelijke procedure speelde. Door er voor te gaan, maakte Van der Wolf een statement in dat conflict, alleen niet met open vizier en ronde woorden. Hij stemde met zijn voeten. En dat is een voorganger onwaardig. Om dat te rechtvaardigen, komt hij in het interview met een ten hemel schreiende drogredenering. Hij wilde niet 'stilletjes de kerk verlaten', nu hij in Urk naar zijn eigen idee niet meer verder kon. Dat zou lijken op een vlucht en de mensen de indruk geven dat de Urkers 'zo slecht voor hem waren'. En nee, 'dat is niet zo'. Door een 'daad' te stellen, kon hij juist de aandacht trekken voor de 'zaken waarom het gaat' en 'vragen oproepen'. Ja, hij bestaat het zelfs zijn kerkenraad te kapittelen. Ze hadden volgens hem blij moeten zijn toen ze hoorden dat hun dominee tijdens zijn ziekteverlof was voorgegaan in Ichthus. Blij? Jazeker: daaruit hadden ze kunnen opmaken dat het weer een beetje beter met hem ging... Wie het begrijpt en kan geloven mag het zeggen. Wordt hier lafheid goedgepraat? Of misschien eigenzinnigheid en solisme? Of loopt hier een spoor van grootheidswaanzin van een 'would be reformator' die als Luther 'een daad' moest stellen? Vooralsnog lijkt het mij vele malen eerlijker en christelijker om je kerkenraad en gemeente eerst een brief te schrijven, daarin helder uit te leggen waarom je in de GKv niet verder denkt te kunnen, en dan eventueel voor te gaan in Ichthus.

Inwendig

Het tweede voorbeeld van recht praten wat krom is, komen wij tegen als Van der Wolf uitlegt waarom hij niet gewoon stopte toen hij in Urk niet verder kon. Hij erkent dat die mogelijkheid er was. Er zijn dominees die worden losgemaakt en naar een andere gemeente gaan. Soms moeten ze op zo'n nieuwe plek lang wachten. Soms krijgen ze een andere taak in kerk en samenleving. Er zijn er ook die in overleg met de kerken hun ambt neerleggen en overgaan tot een andere staat van leven. Voor Van der Wolf was die optie uitgesloten, hoewel hij het soms zelfs wilde. Maar er is ook zoiets als 'een inwendige roeping', zegt hij, "Ik móet preken. Ik móet het evangelie uitdragen. Nu zal ik dat dus buiten de GKv moeten doen". Let op die woordjes 'moeten' (3x) en 'dus'. Het breken met de kerk en de daaruit voortvloeiende oproep aan anderen om dit ook te doen, komen uiteindelijk voort uit een basisstelling die niet ter discussie staat. Ik moet preken, zegt Van der Wolf eigenlijk, dus zoek ik gewoon een kerk en zet ik een stap waarmee ik dat doel kan veilig stellen.

Er is inderdaad een inwendige roeping. Maar wanneer je vastloopt als dominee, misschien wel buiten je schuld, dan sta je voor een belangrijke keus. Spoort mijn inwendige roeping nog met de uitwendige? Wordt mijn persoonlijke geloofsinzicht dat ik moet preken, ook bevestigd door wat ik terugkrijg uit het geheel van de kerk? En rechtvaardigt een eventuele discrepantie tussen die twee dat ik de kerk op stelten zet en zelfs scheur? Van der Wolf trekt zich voor zijn onkerkelijke optreden uiteindelijk terug op een zeer subjectivistische harde kern.

en rechtvaardigt een eventuele discrepantie tussen die twee dat ik de kerk op stelten zet en zelfs scheur?

Het is niet voor het eerst dat wij hier een achterliggend mechanisme opmerken in de verontrusting aan de rechterkant van de gereformeerde - en ook 'vrijgemaakte' - orthodoxie. In die verontrusting schuilt vaak precies dezelfde fout als door verontrusten zelf bij anderen wordt aangewezen. Er is daarbinnen sprake van een spiritualistische kern, die zich terugtrekt op de eigen geestelijke subjectiviteit, waarin je uit naam van je eigen geestelijke inzicht gewoon je eigen gang gaat en je plotseling zelfs van regels en afspraken niets meer aantrekt. Er spreekt minachting uit voor wie dwaalt en gemeten aan de eigen geestelijke of principiële lat op een 'lager niveau' blijkt te staan.

Handelen

Kennelijk proberen de broeders en zusters rond eeninwaarheid.nl momenteel zoveel mogelijk kerkleden mee te krijgen in hun naderende uittocht. Hopelijk doet het interview met ds. Van der Wolf deze kerkleden de schellen van de ogen vallen. Dit is niet de weg achter Christus aan.

Tot nu toe zijn de GKv vrij mild geweest in de omgang met degenen die deze richting wijzen. Dat geldt ook voor mijzelf. Zij presenteren ons de rekening van een stukje van ons gezamenlijke verleden. Dat moet je niet kunstmatig en hardhandig willen afschudden. Zij bedoelen vaak hetzelfde als velen onder ons. Bovendien zou een harde reactie sommigen juist staven in hun ambitie om zichzelf als 'vervolgd' te kunnen begrijpen.

Toch moet ik de laatste tijd steeds vaker denken aan een woord van Paulus. Deze activiteiten maar laten voortwoekeren, betekent immers ook anderen blijven blootstellen aan de verleiding tot de zonde van kerkscheuring. Paulus schrijft in Titus 3: 10: "Wie na twee keer te zijn terechtgevoerd nog steeds verdeeldheid zaait, moet je uit de gemeente verwijderen". Wordt het langzamerhand misschien tijd dat gereformeerde kerkenraden naar dit woord gaan handelen?

Prof. dr. Ad de Bruijne is hoogleraar Ethiek en Spiritualiteit aan de TU te Kampen en hoofdredacteur van dit blad.

Samenleving als eindbestemming

Openbaring 21:3

Ik hoorde een luide stem vanaf de troon, die uitriep: 'Gods woonplaats is onder de mensen, hij zal bij hen wonen. Zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal als hun God bij hen zijn.'

E. Brink ■

Gods tent, oftewel zijn woonplaats, is onder de mensen. God woont daar. Hij is de Grote Aanwezige! Zijn heerlijkheid schittert aan alle kanten. Skene is tent, sjechina is heerlijkheid van God. Waar Gods heerlijkheid verschijnt, woont Hij. Tent geeft aan dat dit samenwonen van God en mensen zich voltrekt, wat ooit in de tabernakeltent werd uitgebeeld. Het beeld van tent spreekt van sterke nabijheid en innige verbondenheid.

Johannes was erbij toen Petrus bij de verheerlijking op de berg voorstelde drie tenten op te slaan. Hij beleeft nu de werkelijkheid van wat toen werd verboden. God woont permanent bij zijn schepselen. De tent van God is bij de mensen en zij zullen zijn volken zijn. Hier gaat alles in vervulling. Hier is eeuwenlang naartoe gewerkt. Eindelijk, heerlijk, verrukkelijk leven. Een nieuwe samenleving die helemaal op God betrokken is.

Wonen is meer dan tijdelijk bivakkeren. Drie keer klinkt het voluit: God is bij hen, toppunt van verbondenheid tussen God en mensen. Onafscheidelijk! Niets kan scheiden van zijn liefde. De tabernakel als minuscule eilandje van gemeenschap met God wordt compleet overvleugeld. Overvleugeld door de Nieuwe Wereld, die vol is van de nabijheid van God. De zon is niet nodig, want Gods heerlijkheid verlicht de wereld. Hij woont permanent bij zijn nieuwewereldburgers. Alle volken tot één volk gesmeed. In stralende aanwezigheid van God. God zelf zal bij hen zijn! In Hoogst eigen Personen.

De dood heeft geen recht van spreken meer, het sterven is voorbij. En alle ellende die de dood begeleidt, is gesneuveld. Schreeuwen in angst is verdreven door zijn liefdesvuur. Alle vertwijfeling is uitgebannen. Moeite, wat pijn doet en verdriet geeft, is afgedaan. Geen Klaagmuur is meer nodig. Voorgoed verlost van eenzaamheid. Want Gods intieme verbondenheid duurt in eeuwigheid.

Gods werk overtreft alles, alles wat voorheen is gebeurd. Hij heeft subliem gepresteerd. De wereldgeschiedenis tot een goed einde gebracht. Uitgesproken nieuw, heerlijk nieuw. Zo intiem en dichtbij als nooit tevoren. Zo zichtbaar, tastbaar en zo dichtbij. Er zit werkelijk niets meer tussen. Er kan ook niets meer tussenbeide komen. Behalve het eeuwig onderscheid tussen Schepper en schepsel. Per slot van rekening is de definitieve eindbestemming Samenleving.

Ds. Egbert Brink is predikant te Waddinxveen.

Trouw ben je niet zomaar

**Een hond is trouw. Hij volgt zijn baasje overal.
Een stok brengt hij altijd terug, wel tien keer, honderd keer,
dat maakt niet uit.
Een hond kan niet denken.
Maar hij weet wel wie zijn baasje is.**

B. Luiten ■

Woorden van Jesaja steken schrill hierbij af:
*Een rund herkent zijn meester,
een ezel kent zijn voederbak,
maar Israël mist elk inzicht,
mijn volk leeft in onwetendheid.*
Meteen daarop volgt:
Wee dit ontrouwe volk... (Jes. 1:3,4).
Trouw zijn kun je alleen als je weet aan wie.

God zien

David was trouw aan Saul. Hij had veel te lijden onder hem, hij werd opgejaagd en ten dode toe vervolgd, maar hij bleef hem trouw. Want hij wist wie Saul was: zijn koning, de gezalfde van de Heer!
Eens had David de kans om Saul te doden. Zijn mannen spoorden hem daartoe aan, door te zeggen dat dit de gelegenheid was die de Heer hem gaf. Maar David beschermde zijn vorst door te zeggen: 'Hij is immers door de Heer zelf als koning aangewezen' (1 Sam. 24:7). Dit was ware trouw.
David was daarin niet afhankelijk van hoe Saul zich gedroeg.
Hij kon zijn beklag daarover doen, zelfs God aanroepen als rechter tussen Saul en zichzelf, vanwege alle onrecht dat hij moest verduren.
Maar voor David was beslissend wie Saul was: door God gezalfd tot koning. Door God zelf aan David gegeven.
David was trouw aan God, en zo aan Saul.

God dienen

De Zoon van David werd ook zeer onrechtvaardig behandeld. Voortdurend werden zijn woorden verdraaid. Mensen wilden niet luisteren, ze wilden niet door Hem worden verlost. Wel wilden ze zijn wonderen zien, ze daagden hem voortdurend uit. Hij werd geslagen, terwijl Hij geen kwaad had gedaan. Hij werd op gruwelijke wijze vermoord, terwijl Hij zich over velen had ontfermd. Intussen had Hij op ieder moment de macht gehad,

legioenen engelen te ontbieden. Hij had zichzelf kunnen bevrijden en al zijn vijanden ter plekke kunnen verteren. Maar Hij was Christus, de Knecht.
Hij had een opdracht van zijn Zender.
Daarin kwam niet voor, dat Hij mocht opkomen voor Zichzelf.
Dus deed Hij dat niet.
Hij was trouw aan God en mensen.
Hij was trouw aan zijn opdracht.
Onze Heiland was daarin niet afhankelijk van hoe mensen zich gedroegen.
Hij heeft hun afwijzend gedrag wel benoemd, als ongehoofd veroordeeld. Hij heeft gewaarschuwd voor de gevolgen. In rake gelijkenissen heeft hij mensen laten zien, hoe ze straks zullen buiten staan als ze Hem niet omhelzen als hun verlosser.
Intussen was voor Jezus beslissend te zien, dat aan dit volk Gods beloften waren gedaan. De Schriften citerend hing Hij aan het kruis, voor mensen die hem verlieten.
Hij was trouw aan God en zo aan Israël en aan heel de wereld.

Aan God beloven

Deze overgave is uniek. Door geen mens te evenaren. Toch flits er ineens een verrassende vergelijking. Zoals Jezus zich overgaf, als bruidegom voor zijn bruid, zo zal de man hoofd zijn van zijn vrouw (Ef. 5:21 e.v.).
Altijd breng ik deze parallel ter sprake als ik met een aankomend bruidspaar praat over het huwelijk. Over het hoofd zijn bestaan erbarmelijke misvattingen, nog steeds. Jonge mensen vertellen mij met droge ogen, dat de man de beslissing neemt in alle gevallen, waarin de echtelieden van mening verschillen. Daarin zou dan blijken dat hij het hoofd is. Waarop de jonge man mij meestal verzekert, dat hij dat eigenlijk niet van plan is. 'Want we willen alles samen doen'. Dat is een prachtig uitgangspunt, maar hoe ben je dan hoofd? 'Geen idee'.
Dan laat ik hen lezen over de overgave van de Heer. Hoe

hij als Hoofd de verantwoordelijkheid aanvaardde voor zijn bruid. Hoe Hij zich overgaf om haar te beschermen. Hoe Hij zijn leven prijs gaf om haar te behouden, voor eeuwig.

Niet zelden gaan dan ogen open. 'Dit hebben we nooit zo gezien'. Hoe vind je dit dan? 'Prachtig!' Wil je dit wel beloven dan, aan God en zo aan je vrouw, dat je heel je leven zult inzetten voor haar behoud? Onder alle omstandigheden? Onafhankelijk van haar gedrag? Dat laatste maakt natuurlijk een groot verschil, maar niet voor de trouw die je belooft.

De belofte op de trouwdag is onvoorwaardelijk.

Trouw belooft je aan God en zo aan elkaar.

Ware trouw is niet afhankelijk van het humeur, de zwakheden of zelfs de zonden van de ander.

Voor de bruid geldt dat net zo goed. 'Hoofd' en 'hulp' dragen beiden het beeld van God. Hoofd ben je niet voor jezelf, hulp ook niet. Maar je geeft je leven voor het welzijn en het behoud van de ander. Dat belooft je aan God en zo aan elkaar.

Wie is daartoe in staat? Direct na de belofte is daar het gebed om Gods zegen. Om vervuld te worden met zijn Geest en zo het beloofde te kunnen nakomen.

Die belofte duurt je leven lang. Een echtscheiding, hoe ingrijpend ook, doet haar niet verdwijnen (Mal. 2:14-16; 1Kor. 7:10-11). Weet aan Wie je hebt beloofd! Zelfs in geval van overspel, hoe ontluisterend ook, zul je toch vooral denken aan het behoud van de ander. Hoe kun je dat? Door te knielen bij het kruis, bij Hem die zich overgaf voor plegers van overspel, voor dieven, voor leugenaars en dat soort mensen. *Bij Hem begint jouw trouw.* In zijn vernedering leer jij dienen. In zijn overgave leer jij er altijd te zijn voor je man, je vrouw.

Ik kwam in contact met een gelovige vrouw. Zij was geen lid van een kerk. Ze vertelde mij, dat haar man al jaren weg was. Hij had haar verlaten, hij gaf zich af met hoeren en dat deed hij nog steeds. Ik probeerde voorzichtig, of ze wel eens dacht aan een tweede huwelijk. Waarop het resolute antwoord kwam: 'natuurlijk niet, voor God heb ik beloofd dat ik zijn vrouw zal zijn. De Vader wachtte toch ook op de verloren zoon? Die jongen zat ook bij de hoeren.' Ik was perplex. Heb ik ooit in de gemeente zoveel trouw ontmoet?

Voor God werken

In onze tijd gaat veel arbeidsvreugde verloren. Alles moet sneller, beter, efficiënter, goedkoper. Op materiaal wordt bezuinigd. Banen staan op de tocht. Bonussen zijn voor anderen, niet voor jou. Probeer dan maar eens met plezier aan het werk te blijven. Toch mag van je worden verwacht, dat je je arbeid trouw verricht, met toewijding. Hoe doe je dat?

Opnieuw is de sleutel: zie voor Wie je het doet. De Geest schrijft aan de slaven in die tijd, dat ze hun werk voor Christus moeten doen. Dan zal het van harte gaan en met plezier (Ef. 6:5 e.v.). Petrus voegt eraan toe, dat hierin hun roeping ligt, om op die manier zelfs slechte meesters te dienen (1Ptr. 2:18 e.v.). Als het woord 'roeping' valt, is de *trouw* in geding. Trouw aan de hogere Werkgever, die zelf trouw is aan de wereld, puur uit genade.

Al ons werk is in de ware zin van het woord 'pro Deo', ongeacht hoe het op aarde wordt gewaardeerd.

Dan kun je ook verder kijken dan je werk. Onze roeping is een naaste te zijn voor allen, die God op ons pad brengt. Dat betekent, dat je mensen ziet, oog voor hen hebt. Niet alleen arme mensen, maar ook je collega's, je chefs. Wees daarin trouw, *denk aan hun eeuwig lot*, raak niet verblind door eigenbelang.

Petrus schrijft aan de vrouwen, die getrouwd zijn met een onwelwillende, ongelovige echtgenoot, dat ze die kunnen 'winnen' door hun trouw. Net als Sara mogen ze hun hoop op God vestigen, zo vaak als hun echtgenoot handelt op een manier die ze niet willen. Onmiskenbaar wordt hier gerefereerd aan de keren dat Abraham zijn vrouw zijn zuster noemde, met alle gevolgen van dien. 'Trouw zonder angst', wordt het devies, *ziende op God* (1Ptr. 3:1 e.v.). Op die manier hebben christenen allerlei overheden trouw gediend, niet alleen de goede, ook de slechte. Ze zagen op de Koning der koningen.

God belooft de trouw

Hiermee verdienen wij niets, integendeel, het is genade op deze wijze te mogen leven.

Toch wil God de trouw belonen. Ook om ons verder te laten kijken dan hier en nu.

De Zoon van David werd door ieder veracht, door mensen gemeden om het lijden dat hem overkwam. Maar Hij mocht zich gedragen weten door de profetie, dat Hij nageslacht zou zien (Jes. 53). Hij deed het ergens voor, het resultaat zou geweldig zijn!

Aan het kruis citeerde Hij Psalm 22, een lied vol lijden dat evenwel eindigt met de lofprijzing in een grote gemeente. De horizon bleef breed.

Wie trouw is aan God, mag leven in een grote verwachting.

Denk aan de knechten, die bij het vertrek van hun heer talenten kregen om te beheren. Hun trouw werd beloond, de heer had vreugde in hen, hij nodigde ze aan zijn feestelijke tafel (Mat. 25:14 e.v.).

Wie ziet op God, kan alleen te weinig, maar nooit te veel verwachten.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Dr. E.A. de Boer ere-professor

Onlangs ontving onze redacteur Professor dr. E.A. de Boer een ereprofessoraat van de Gereformeerde Theologische Academie te Sárospatak, Hongarije. De Boer heeft zich ontpopt als een vooraanstaand onderzoeker van de Reformatietijd en met name van Calvijn. Hij valt op door echte speurzin en komt met enige regelmaat met verrassende resultaten daarvan naar voren. Het is mooi dat de erkenning daarvoor ook uit het buitenland komt. Daarin zegent God hem en met hem ook ons allen. Wij wensen hem van harte geluk met deze eer!

Namens de redactie: A.L.Th. de Bruijne

Uitleggen of inlezen 1:

Scheppingsorde in 1 Tim. 2?

Regelmatig klinkt het verwijt dat zij die zich afvragen of er niet meer ruimte is voor vrouwen in ‘ambtelijke’ taken dan we gewend zijn, zich laten meeslepen door de tijdgeest van emancipatie. De kans is inderdaad groot dat, als ‘de wereld’ de emancipatie niet op de agenda had gezet, de kerk niet was gaan nadenken over zaken als ‘de vrouw in het ambt’.

P. Dorland ■

Daarmee is die ontwikkeling in de kerk nog niet meteen verkeerd. We kunnen ons namelijk net zo goed afvragen in hoeverre onze traditionele opvattingen mede bepaald zijn geweest door een zeer lang heersende tijdgeest. Dat die tijdgeest zo lang mee is gegaan, zou wel eens kunnen komen omdat hij perfect past bij onze oude mens.

Concreet kunnen we ons deze vraag stellen bij de uitleg van 1 Timotheus 2:13. Grijpt Paulus daar werkelijk terug naar een scheppingsorde, die met name in Genesis 2 gegeven zou zijn en waarin aan de man de heerschappij over de vrouw is gegeven, of is het de oeroude en wereldwijd bestaande situatie waarin aan de vrouw een ondergeschikte plaats werd en wordt toegewezen, die ook gereformeerde uitleggers ertoe gebracht heeft een dergelijke orde in Paulus' woorden in te lezen?

De directe aanleiding voor mijn geschrijf over dit onderwerp wordt gevormd door de artikelen waarin ds. R.D. Anderson in *De Reformatie* van 5 en 12 september jl. reageert op de in november en december van vorige jaar in hetzelfde blad geplaatste artikelen van ds. W. Wierenga. Het is niet mijn bedoeling om Wierenga te gaan verdedigen, ook al ben ik het in veel met hem eens. Maar wat Anderson schrijft, geeft zijns ondanks aanknopingspunten om te laten zien dat de houdbaarheid van het idee van een scheppingsorde zeer twijfelachtig is. Ik wil de betreffende bijbelgedeeltes nog eens nagaan, de uitleg die Anderson erbij geeft proberen kort weer te geven en van het nodige commentaar te voorzien. Ik ga dus niet in op de vraag of een vrouw ambtsdrager mag zijn of niet, al zou mijn conclusie, als die juist is, wel gevolgen hebben voor de discussies rond die vraag.

Genesis 1 en 2

Eerst maar terug naar het begin, Genesis 1 en 2. Voor Anderson is het zonneklaar dat daar de gezagsrelatie tussen man en vrouw gesteld is. Wie daar niets leest over de heerschappij van de man over de vrouw, leest die hoofdstukken anders dan Paulus. Na wat samenvattend in Gen. 1 vermeld is over de schepping van man en vrouw wordt in het tweede hoofdstuk duidelijk gemaakt dat de vrouw geschapen is om Adam te dienen als onmisbare helper. En dan eigenlijk nog vooral op één terrein, namelijk voor de voortplanting. Het werk in de tuin, waarin hij als man als eerste geplaatst is, had hij ook in zijn eentje kunnen doen. Maar helemaal alleen aan voortplanting werken kon hij niet. Adam laat zijn leiding over de vrouw ook zien door haar een naam te geven, een naam die haar kenmerkt als moeder van alle levenden, Gen. 2:19 en 3:20. (Anderson, blz. 761)

Er staat geschreven...

Anderson wil de Schrift laten spreken. Maar doet hij dat echt of zoekt hij vooral naar ondersteuning voor een gangbare mening? In Gen. 1:26-28 lezen we dat God de mens schiep naar zijn beeld en gelijkenis. Man en vrouw schiep hij hen. Samen krijgen zij de opdracht om de aarde te vervullen en te onderwerpen en om te heersen over de andere schepselen. Daar wordt dus een gezagsrelatie ingesteld: de mens, man en vrouw, moet heersen over de schepping. Over een gezagsrelatie tussen man en vrouw wordt niet gesproken. Dat zou dan volgens Anderson in hoofdstuk 2 gebeuren waar de vrouw een hulp genoemd wordt. Deze uitleg veronderstelt echter dat een hulp altijd een ondergeschikt iemand is.

Natuur en Bijbel leren dat dit niet zo is. Als een vader zijn dochter helpt met haar huiswerk is er nog geen sprake van een omgekeerde gezagsrelatie. En - geen nieuw argument overigens - God wordt regelmatig hulp of helper genoemd. Zo beginnen we ook elke kerkdienst. En we zingen “ons staat de sterke Held terzij”. Dat iemand een hulp nodig heeft, legt juist zijn of haar zwakheid en hulpbehoefendheid bloot. Het ontvangen van die hulp is geen teken van gezag over de helper.

Als er in Genesis 2 inderdaad sprake zou zijn van een gezagsrelatie, dient m.i. vervolgens de vraag beantwoord te worden, hoe dat zich verhoudt met het feit dat man en vrouw allebei naar Gods beeld en gelijkenis geschapen zijn. Hoe moeten wij ons zo'n relatie voorstellen in dat beeld en gelijkenis en dus ook in God zelf? Het is opvallend dat Anderson niets zegt over de wijze waarop de vrouw is geschapen, gebouwd uit de rib van de man. Maar het is juist de daaruit voortvloeiende eenheid en wezensgelijkheid tussen man en vrouw die door Adam bezongen wordt. Van een gezagsrelatie is niets te bespeuren in zijn lied.

Vervolgens vers 24: “Die twee zullen één vlees zijn”: krachtiger kan de eenheid niet onder woorden gebracht worden. Het gaat daar zeker niet alleen en wellicht zelfs niet in de eerste plaats om het samenleven als man en vrouw, maar waar er in het huwelijksbed sprake is van een gezagsrelatie, is er iets grondig mis. In de lijn van Anderson echter komt juist daar de gezagsrelatie het meest tot zijn recht. Volgens hem immers had het hulp zijn van de vrouw vooral betrekking op de voortplanting. De hof bewerken kon Adam desnoods wel alleen. Daarom, wie in het feit dat de vrouw als hulp geschapen is een gezagsrelatie ziet gegeven, ontkomt m.i. niet aan de conclusie dat ook in het huwelijk de relatie tussen man en vrouw ten diepste geen liefdesrelatie is maar een gezagsrelatie.

What is in a name?

Vervolgens zou het feit dat Adam zijn vrouw een naam geeft het bewijs zijn van zijn gezag. In de eerste plaats gaat dit uit van de niet onderbouwde veronderstelling dat het geven van een naam altijd een gezagsrelatie veronderstelt. Bij naamgeving in de Bijbel gaat het vaak veel meer om een reactie op wat er gebeurd is of om een eigenschap of kenmerk van iets of iemand te benoemen. Zo geeft Adam de dieren een naam. (Zie ook Anderson, blz. 761). Hagar noemt in Genesis 16:13 God ‘een God des aanzijns’. Zo ook bij plaatsnamen, zonder dat er sprake is van zeggenschap over die plaats, bijvoorbeeld Massa en Meriba in Genesis 17:7. Anderson verwijst m.b.t. de naamgeving van Eva naar Genesis 2:19, naar ik aanneem om te laten zien dat een naam geven gezag uitoefenen betekent. “Adam laat zijn heerschappij over deze dieren zien door hen te voorzien van

namen”, zo schrijft hij (blz. 761). Op dit punt zit er kennelijk geen verschil tussen de vrouw en de dieren.

Ook hier noemt hij niet de naam die de vrouw in het lied van Adam krijgt: “een die zal heten: vrouw” of “deze zal ‘mannin’ heten” (Gen.2:23). De formulering is bijzonder: er staat niet dat hij haar een naam geeft, maar dat zij zo zal heten. Wie haar aanspreekt zal die naam moeten gebruiken als hij haar naar haar wezen wil benoemen. Daar gaat het dus om in die naamgeving.¹ Het loflied van Adam eindigt met een stralende benoeming van wat God in de schepping van de vrouw gedaan heeft. De naam Mannin geeft de wezensgelijkheid tussen Adam en zijn vrouw aan.

Ook in Gen. 3:20 waar de mens zijn vrouw de naam Eva geeft, laat Adam niet “zijn leiding over de vrouw zien”, zoals Anderson zegt, maar belijdt hij in reactie op de woorden van God zijn hoop: door Gods genade zal de dood niet het laatste woord hebben.

Tenslotte verwijs ik nog naar Genesis 4:1 en 25. Daar is het namelijk Eva die haar zonen een naam geeft, weer in een gelovig reageren op wat de Heer gedaan heeft. Passeerde zij toen soms Adam? Wellicht kun je hier weer onderuit komen door te stellen dat Eva dat ongetwijfeld met voorafgaande goedkeuring van Adam deed of dat een moeder ook een vorm van gezag heeft over haar kinderen, maar als je in dit soort teksten een bewijs van een gezagsrelatie zoekt, stel je er een vraag aan waarop ze helemaal niet bedoelen te antwoorden en zoek je op een oneigenlijke manier ondersteuning voor je vooringenomen standpunt.

Tot zover over Genesis 1 en 2. Het zal duidelijk zijn dat ik de conclusie van Wierenga van harte deel, dat er in deze hoofdstukken niets te vinden is van een gezagsrelatie tussen man en vrouw.

Nog even dit. Het is vrij makkelijk om te spreken over ‘de gezagsrelatie tussen man en vrouw’. Maar hoe moet die relatie precies worden ingevuld. Want er is gezag en gezag. Het gezag van koningin Beatrix is heel wat beperkter dan dat van Willem I. En geen van beiden had of heeft het recht om onderdanen te dwingen tulpen de mooiste bloemen te vinden. En wat is precies het verschil tussen heersen over de dieren, heersen over de zonde en heersen over je vrouw? Dieren kunnen we africhten of voor ons karretje spannen, de zonde moeten we zo stevig mogelijk onder de duim houden, maar hoe zit het in de relatie man-vrouw?

Genesis 3

Ik sluit me in grote lijnen aan bij de uitleg die Wierenga geeft van Gen. 3:16. Na de zondeval komt er in plaats van harmonieuze samenwerking competitie en strijd om de macht. God voorzegt dit: “Naar uw man zal uw begeerte uitgaan en hij zal over u heersen”. De vergelij-

king met Gen. 4:7 laat zien dat begeerte de wil om te overheersen impliceert. De vrouw zal begeren de man te overheersen. Maar dat zal niet lukken, want hij zal over haar heersen. En daarmee is de strijd tussen de seksen gegeven, niet als een opdracht van God, maar als gevolg van de zonde. En de man wint.

Anderson vermeldt de vergelijking met Gen. 4:7 niet bij zijn weergave van het standpunt van

Wierenga maar als een derde interpretatiemogelijkheid. In beide teksten zou de tweede helft van de zin degene aangeven die de leiding behoort te behouden over degene die volgens de eerste helft van de zin onrechtmatig probeert te domineren. De zonde begeert Kain te overheersen, maar hij moet over de zonde heersen; de vrouw probeert de man onrechtmatig te domineren, maar hij behoort over haar te heersen. Het woord heersen moet dan in positieve zin worden opgevat. Bij deze interpretatie geeft hij echter geen verklaring voor het feit dat in Genesis 3 vanaf vers 14 ("Ik zal vijandschap zetten.") tot en met vers 19 (...tot stof zult gij wederkeren) voortdurend toekomstige tijden gebruikt worden om te voorspellen wat er gaat gebeuren, maar dat alleen die ene keer in vers 16 er sprake zou zijn van een imperatief futurum. Hij brengt daarom ook niet in rekening dat Kain wordt aangesproken ("jij zult"), maar dat de vrouw te horen krijgt wat haar te wachten staat. Het lijkt er dus op dat ook hier het eigen standpunt in de tekst wordt ingelezen. Wat is trouwens heersen 'in positieve zin'?

Andere mogelijkheden

Anderson noemt nog twee andere interpretaties. De eerste is dat Gen. 3:16 de strijd tussen de seksen en de dominantie van de man als gevolg van de zonde voorspelt. (Vergelijk ook Wierenga.)

Maar deze interpretatie zou volgens hem in het licht van Gen. 2 "op zijn minst" moeten worden genuanceerd in die zin dat het uitsluitend gaat om de manier waarop mannen geneigd zijn te overheersen en het gezag dat hun is toegekend te misbruiken. Uit deze woorden blijkt dat er volgens Anderson nog een andere interpretatie mogelijk is, dat, naar ik aanneem, de in Gen. 2 toegekende heerschappij wordt gecontinueerd, het hierboven genoemde heersen 'in positieve zin'. Anderson maakt geen keuze, maar volgens hem staat niets de aangegeven gezagsverhouding uit Gen. 2 in de weg. Dat laatste valt echter te bezien.

Wanneer het zo is dat de woorden "en hij zal over haar heersen" slechts een continuering aangeven van de toestand in het paradijs en een herhaling vormen van een goddelijk gebod, dan kan, afgezien van de hierboven al genoemde bezwaren, de vraag gesteld worden wat die woorden doen te midden van de aankondiging van strafmaatregelen. Bovendien wordt dan in handen van de in zonde gevallen

man, die zojuist zijn vrouw heeft laten vallen, de handhaving van de paradijstoestand gelegd. Daar moeten ongelukken van komen. Wellicht is de reactie: "Ja maar, de eis uit het paradijs blijft toch bestaan?" Dan is de vraag, waarom alleen tegenover de vrouw uitgerekend dit ene aspect genoemd wordt, en niet aan beiden het gebod om God en de naaste lief te hebben opnieuw wordt voorgehouden. Vergelijk H.C. vraag en antwoord 4 en 6.

Nog erger wordt het als het zou gaan om een andere, wat hardere manier van heersen, nogmaals, nu opgedragen aan de man die geneigd is tot alle kwaad. Het zou mannen de gelegenheid geven om zich voor hun godgeklagde onderdrukking van de vrouw te beroepen op Gods eigen gebod. Waar ligt de grens tussen de goede en de hardere manier?

Hoe dan ook, het lijkt mij onmogelijk om in de woorden van Gen. 3:16 een gebod van God te horen.

En Paulus dan?

Maar krijg ik nu Paulus tegen me? Want wie in Genesis 2 geen gezagsrelatie ziet leest dat hoofdstuk anders dan Paulus, zegt Anderson op blz. 761. De apostel grijpt terug op de daar gegeven scheppingsorde waarin aan de man de heerschappij gegeven is over de vrouw.

Is dat echter wel zo? Of hebben we dit er vanuit onze oeroude en wereldwijde maatschappelijke context erin gelezen? Maar wat is dan wel de zin waarom Paulus naar deze geschiedenis teruggrijpt?

Drs. Piet Dorland was leraar klassieke talen aan het Greijdanus College te Zwolle.

Noot

- 1 Een vergelijkbare formulering vinden we ook in Gen. 2:19: zoals de mens de dieren 'naar hun aard' noemt, zo zullen ze heten.

Lied van de week:

Voor zondag 31 oktober a.s. is er geen liedbespreking. Gezang 9 'Wees eerlijk, doe de mensen' uit het *Gereformeerd Kerkboek* is besproken geweest in *De Reformatie*, jaargang 82, nr. 3. Zie daarvoor www.dereformatie.nl -> archief -> naar nieuw register.

Weerwoord op kritiek

Wij ontvingen een reactie van ds. W. Wierenga op het artikel over de plaats van de vrouw dat dr. R.D. Anderson enkele weken geleden op ons verzoek in *De Reformatie* schreef. We hadden dat willen plaatsen in de vorm van een 'woord-weerwoord'. Door persoonlijke omstandigheden is dr. Anderson echter niet in staat om nu te reageren. Omdat ds. Wierenga vooral reageert op enkele aan zijn adres gerichte punten van kritiek waaraan ook een persoonlijk aspect zat, hebben wij gemeend toch zijn bijdrage alvast te moeten plaatsen.

W. Wierenga ■

Diskwalificatie

Er worden door dr. Anderson enkele sterke uitdrukkingen gebruikt om mijn artikelen over de relatie man-vrouw in kerk en maatschappij te (dis)kwalificeren. Zo word ik, ietwat verhuld, voorgesteld als een Korach van de 21e eeuw, die protesteert tegen wat God geregeld heeft. Niet een prettige manier om van gedachten te wisselen. Bovendien moet ik nu leven met de gedachte dat elk moment de aarde me kan verzwelgen.

Regeerambt?

Verder: ik heb het probleem, waarover ik schreef, veel minder nauw aan het regeerambt verbonden dan dr. Anderson doet. Dat was terecht. Dr. Anderson schrijft: 'In 1 Kor. 14: 37 horen wij dat vrouwen gedurende de samenkomsten moeten zwijgen en niet mogen spreken'. Paulus heeft het daar niet over ambten. Het is zelfs de vraag of er in de gemeente van Korinte al ambten waren. Hij schrijft: 'Als zij (de vrouwen in de gemeente van Korinte) iets willen leren, moeten ze het thuis aan hun man vragen'. 'Willen leren' betekent niet: 'willen onderwijzen', maar 'onderwezen willen worden' en daartoe een vraag stellen. Ze mogen niet eens vragen stellen, zo blijkt uit de context. Is vragen stellen in de gemeentelijke samenkomsten soms ambtelijk optreden of ambtelijk gezag niet eerbiedigen?

Gal. 3, 28

En dan de manier waarop dr. Anderson mijn gebruik van Gal. 3, 28 mistekent. Ik heb duidelijk geschreven (wat dr. Anderson niet vermeldt), dat de uitdrukking van Paulus dat (in Christus) er geen slaven of vrijen meer zijn, niet, althans niet

in de eerste plaats, een uitspraak is die op maatschappelijke verhoudingen slaat of daarvoor bedoeld is. Ik schreef dat het in Gal. 3, 28 in de eerste plaats gaat om een religieuze positiebepaling. Daarmee heb ik de retorische context verdisconteerd, waarvan dr. Anderson zegt dat ik die verwaarloosd heb.

Ik schreef slechts dat het niet anders kan of de uitspraak van Paulus in Gal. 3, 28 zal ook maatschappelijke relevantie krijgen. Ik heb er geen program van Paulus en geen uitgangspunt voor mijn betoog van gemaakt. Er kon een regeerambt worden toevertrouwd aan een slaaf die in het maatschappelijk leven zijn baas moet gehoorzamen. Dat gaat toch schuren. Een uitspraak als 'in Christus zijn er geen slaven of vrijen' en de situatie die dat kan meebrengen in de gemeente, zal een maatschappelijke relevantie krijgen. Daarom heb ik die uitspraak genoemd: dynamiet onder de slavernij. Dr. Anderson brengt hier niets zinnigs tegenin. Hij maakt daar alleen, naar mijn oordeel, wat kleinerende opmerkingen over.

1 Tim. 2, 11v

Er staat in 1 Tim. 2, 11v, dat een vrouw zich gehoorzaam en bescheiden moet laten onderwijzen. Er is in de context geen sprake van regeer- of leerambt.

De regel van 1 Tim 2, 11-14 en die van 1 Kor. 14, 34-35 komen naar mijn inzicht precies op hetzelfde neer.

Het heel simpel samen te vatten onderwijs van Paulus aan de gelovigen van die tijd was: vrouwen moeten zwijgen in de samenkomsten, van welke aard die ook zijn; ze moeten zich daar door (de) mannen laten onderwijzen, in stilte en in onderdanigheid. En hebben ze vragen, dan moeten ze die thuis aan haar echtgenoot stellen.

Wie nu, zoals dr. Anderson dat doet, de zaak

bepikt tot de houding van vrouwen tegenover de ambtsdragers, toont niet de juiste eerbied voor de bijbel, want hij houdt zich niet aan de inhoud van de besproken passages. Die maakt het zich veel te gemakkelijk.

Uitermate slordig en misleidend vind ik de opmerkingen van dr. Anderson over 'het knip-oogje' dat ik Paulus zou laten geven. Hij stelt het nota bene zo voor dat ik van de regel van 1 Kor. 14 en van 1 Tim. 2 betreffende het vereiste gedrag van vrouwen in die tijd, heb gezegd dat Paulus die niet serieus bedoelde. Laat ik nu nog helderder zeggen: een vrouw moest zich inderdaad gehoorzaam en bescheiden, onderdanig en in stilte laten onderwijzen, en zwijgen in de gemeente. Dat meende Paulus. Daar stond hij voor. Daar stond hij op. Maar ik zeg erbij: De Heer van de kerk vond die regels nodig in Paulus' tijd. Maar dat betekent nog niet dat Hij die regel voor alle tijden nodig vindt.

Speels

Want Adam werd als eerste geschapen, pas daarna Eva. En niet Adam werd misleid, maar de vrouw; zij overtrad Gods gebod.

Slechts van **die** uitspraken heb ik gezegd dat Paulus ze m.i. niet ernstig bedoeld kan hebben als argumenten. Als iemand tegen mij zou zeggen: denk er aan: Adam werd eerst geschapen, pas daarna Eva, zou ik kunnen reageren met: Dat zegt op zichzelf niets. Het andere argument dat Paulus noemt, is ook zeer betwistbaar. Je moet de gegevens van Gen. 2 toch wel heel gekleurd invullen als je zegt dat Adam niet werd misleid. En dan zo exclusief: Zij overtrad Gods gebod. Ik

aarzel niet om te zeggen dat Paulus met dat laatste een vertekening geeft van het vreselijk gebeuren verteld in Gen. 3. En ik denk ook dat hij dat best wist. Als ik daarbij dan ook bedenk dat Paulus in rabbijnse kringen is opgeleid; dat er gesteld kan worden dat de rabbijnen ijverig en spitsvondig discussieerden over volgorde in verband met rangorde; dat er gezegden de ronde deden als: de vrouw heeft gezondigd en zij heeft de dood in de wereld gebracht; als de vrouw maar wat minder praatlustig en nieuwsgierig was, waren we nu nog in het paradijs; denk er om: de mug is eerder geschapen dan jij; en eindeloos veel meer van dergelijke uitspraken, is het m.i. helemaal niet spitsvondig of in strijd met de eerbied voor de bijbel om te veronderstellen dat Paulus hier op een wat speelse, aan de rabbijnen en aan de Joden in het algemeen ontleende wijze, Timoteüs instrueert de vrouwen in de gemeente er toe te brengen de patriarchale verhoudingen van hun tijd te eerbiedigen.

Tenslotte

Als dr. Anderson zegt dat het evengoed Paulus' bedoeling kan zijn (geweest) te zeggen dat vrouwen na de zondeval een gepaste schaamte tot uiting behoren te brengen voor de manier waarop hun aartsmoeder in overtreding is gevallen, zou ik dr. Anderson er aan willen herinneren dat Eva ook zijn eigen aartsmoeder is, en, niet minder erg, dat Adam ook zijn aartsvader is. Hoe brengt hij een gepaste schaamte tot uiting? In elk geval niet tegenover een collega.

Ds. W. Wierenga is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman en woont te Midlaren.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Prof. dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Dr. H. Veldman, rubriek 'Kerkhistorisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (voorzitter),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)
- Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Calvijn en Beza en hun (visie op betekenis en aantal) confessies

Dat onder de eindredactie van prof. dr. M. te Velde al enige jaren een lijvig boekwerk zich liet aankondigen, mag ondertussen bekend zijn. Waar dit boek precies over gaat zal ongetwijfeld in de komende tijd de lezers nader worden ontvouwd. De bundel biedt een verzameling van vijf gereformeerde belijdenisgeschriften rond 1560 in Nederlandse vertaling en zal binnen enkele maanden bij uitgeverij Groen in Heerenveen verschijnen.¹

H.A. Spielman ■

In 1559 kwamen de Franse gereformeerden met een belijdenis, in 1560 volgde de Schotse belijdenis, in 1561 de Nederlandse, een jaar later maakte de Hongaarse kerk de geloofsbelijdenis van Théodore de Bèze (Beza) tot de hare en vier jaar later koos diezelfde kerk de tweede Zwitserse belijdenis uit 1561 of 1562 als haar officiële belijdenis.

Beza (1519-1605), een edelman uit Bourgondië, die evenals Calvijn uit Frankrijk gevlucht was na mei 1564 de opvolger van Calvijn zou worden in Genève, had in enkele dagen een persoonlijke belijdenis opgesteld, waarin hij verantwoording aflegde aan zijn vader, die katholiek gebleven was, “aan wie ik”, zo schreef hij, “na God, het meest gehoorzaamheid verschuldigd ben en die mij rekenschap gevraagd heeft van mijn geloof”.

Het gereformeerde protestantisme was in Europa een factor van betekenis geworden en presenteerde zich in allerlei landen, doorgaans tegen de wil van de overheid in. De verschillende gereformeerde kerken formuleerden alle hun eigen belijdenissen, die ze vervolgens van elkaar erkenden. In dit artikel over de visie van Calvijn en Beza op belijdenisgeschriften, bepalen we uw aandacht bij het ontstaan en het gebruik van confessies onder meer voor het onderlinge contact tussen kerken en als steun bij het Bijbellesen.

Confessies als teken van verbondenheid tussen de kerken

Begin jaren veertig van de zestiende eeuw schreef Calvijn “een korte samenvatting van de godsdienst onder de naam van catechismus”, want geen document toont duidelijker dan een catechismus “welke eendracht in de leer tussen onze kerken bestaat”. Ter gelegenheid van de uitgave van de Latijnse vertaling van zijn nieuwe Catechismus, die in Genève ook dienst deed als belijdenis, legde Calvijn in het voorwoord hiervan uit wat volgens hem de betekenis van een confessie was. Het ideaal was dat alle

kerken - en dan bedoelde hij de lutherse en gereformeerde kerken - één en dezelfde geloofsbelijdenis zouden hebben. “Wij behoren ons met alle middelen erop toe te leggen, dat onder ons die eenheid van het geloof, die door Paulus zozeer wordt aanbevolen, weer sterk wordt. Tot dit doel moet de plechtige belijdenis van het geloof, die behoort bij de gemeenschappelijke (of algemene) doop, weer gemeengoed worden. Het zou dan ook te wensen zijn, dat er niet alleen een voortdurende eenstemmigheid onder allen bestond wat de geloofsleer betreft, maar dat ook alle kerken één catechismus hadden.” Tegelijk was hij realistisch genoeg om te bedenken dat dat ideaal niet haalbaar was vanwege de onderlinge verdeeldheid. Daarom achtte hij het “allereerst nuttig dat er openbare getuigenissen zijn, waardoor de kerken, die geografisch ver uiteenliggen maar toch een eenstemmige leer in Christus hebben, elkaar wederzijds erkennen”. Calvijn sprak zich hier vervolgens uit over de noodzaak van het wederzijds erkennen van elkaars belijdenissen als “teken van heilige verbondenheid tussen de kerken”, want toen in de vroege kerk “de eenstemmigheid in het geloof nog volledig bestond, hadden de bisschoppen de gewoonte tot dit doel synodale brieven overzee te zenden. Hoeveel te meer is het, nu de christenheid in zo vreselijke verwarring verkeert, noodzakelijk dat de weinige kerken die God op de juiste wijze vereren en die verstrooid en aan alle kanten door de goddeloze synagogen van de Antichrist omringd zijn, dit teken van heilige verbondenheid aan elkaar geven en van elkaar accepteren, om daardoor te worden aangespoord tot die verbondenheid die ik noemde.” De kerken hadden elk hun eigen belijdenis, maar men erkende over het algemeen elkaars belijdenis als vroom en gegrond op de bijbel. De Zwitserse zusterkerken waren sinds begin 1536 ook verbonden door een gemeenschappelijke belijdenis om de onderlinge eenheid extra te benadrukken en in 1549 kwam daar de Overeenkomst van Zürich bij, een gezamenlijke verklaring over de sacramenten.

Het ontstaan van een over de wereld verspreide grote gereformeerde familie

Deze Zwitserse Overeenkomst uit 1549 was mogelijk uit de nood geboren, vanwege de rampzalige situatie die met name onder de lutheranen ontstond na de nederlaag van de protestantse vorsten in Duitsland in 1548. Steden die hun poorten voor de reformatie geopend hadden werden met geweld gerekatholiseerd. De vraag werd nu hoe lang het protestantisme nog zou voortbestaan. De Zwitserse overeenkomst was vanuit dit perspectief bezien voor de gereformeerde beweging absoluut noodzakelijk en tegelijk werd het een daad van enorme betekenis. Door de onenigheid over de betekenis van het avondmaal, ook tussen de gereformeerden onderling, en konden ze niet goed als nieuwe beweging eensgezestes naar buiten treden. Dit maakten de protestanten kwetsbaar. Bovendien was het lot van de lutheranen onduidelijk geworden.

Toen zich een gelegenheid voordeed, reisde Calvijn in deze spannende tijden, kort na de dood van zijn vrouw, naar Zürich. Het gesprek verliep boven verwachting goed en binnen twee uur waren Bullinger en Calvijn het eens geworden en kwamen zij naar buiten met een belijdenis over de sacramenten voor de niet-lutherse protestantse kerken van Europa, waarbij gevoelige woorden werden gemeden. Al vielen de verschillende accenten van de diverse gereformeerde groeperingen nog jarenlang te onderscheiden in de landen waar het gereformeerde geloof zich verspreidde, toch kan men vanaf 1549 de gereformeerden zien als één geheel, één grote Europese familie. Het gereformeerde protestantisme was geboren! Calvijn en Bullinger reddden door deze gezamenlijke belijdenis over de sacramenten de eenheid tussen de gereformeerden onderling in Europa, want juist op het punt van het avondmaal leken de verschillen vaak onoverbrugbaar.

Beza's belijdenis

Eind jaren vijftig schreef Beza een persoonlijke belijdenis. In het voorwoord gebruikte hij het pakkende beeld van het gevarieerd bereiden van voedsel om een typisch kenmerk van de gereformeerde traditie uit te leggen en te verdedigen: de veelheid van gereformeerde confessies. We raken hier aan een geheim van de gereformeerde traditie in dit opzicht: hetzelfde steeds weer met andere woorden belijden. De gereformeerden wilden teruggaan naar de eenvoud van die ene bron van het Woord van God én tegelijk belijden in soms totaal verschillende omstandigheden en temidden van de actualiteit met behoud van inhoudelijke eenheid op de hoofdpunten.

Deze confessionele zelfstandigheid van de gereformeerde kerken is een kenmerkend ver-

schil met het lutheranisme, dat juist streefde naar confessionele homogeniteit. De lutheranen beschuldigden de gereformeerden er daarom van hopeloos verdeeld te zijn bij gebrek aan een gemeenschappelijke belijdenis. De gereformeerden waren echter niet tegen gemeenschappelijke belijdenissen, maar hechtten tegelijk grote waarde aan zelfstandige belijdenissen.

De belijdenis van Beza luidt een nieuwe fase in

Dat de belijdenis van Beza een nieuwe fase inluidde van gereformeerde belijdenisvorming, blijkt vooral uit het feit dat hij niet alleen over een klein aantal specifieke thema's een belijdenis opstelde. Zijn belijdenis wilde een samenvatting zijn van de gehele christelijke leer. Vanaf eind jaren vijftig werd dit kenmerkend voor gereformeerde belijdenissen in het algemeen dat ze een zo volledig mogelijk uiteenzetting van de gehele leer wilden bieden. Daarin verschilden ze met die van de periode ervoor, waar een gereformeerde confessie zich veelal beperkte tot bepaalde actuele kwesties, hoewel Calvijn, zoals we boven zagen, zijn catechismus wel als samenvatting van de christelijke leer, dat wil zeggen als "eenkorte en gemakkelijk te begrijpen hoofdsom van het christelijk geloof" en als de "hoofdszaken van het geloof" had getypeerd. Vanaf die tijd zouden de gereformeerde belijdenissen een grotere rol gaan spelen binnen de Europese gereformeerde beweging.

Opvallend bij Beza was ook dat hij zich niet richtte tot een bepaalde doelgroep. Zijn belijdenis is bedoeld voor mensen binnen en buiten de evangelische beweging, voor gelovigen en ongelovigen, en voor mensen in binnen- en buitenland. Hij wilde een zo groot mogelijk aantal bereiken. Het werd "een soort catechismus in zeven hoofdstukken ..., geschikt voor iedereen", zoals Alain Dufour schreef, trinitarisch van opzet, zoals de Apostolische geloofsbelijdenis, over de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, met vooraf een hoofdstuk over de drie-enige God en als vijfde en zesde deel de kerk en het laatste oordeel, om te eindigen met een hoofdstuk over de verschillen tussen de gereformeerde en de roomse leer. Het handzame boekje werd een enorm succes, "een soort samenvatting van de Institutie van Calvijn". Er volgden zestien Franse edities (waarvan veertien tussen 1558 en 1563), tien Latijnse, zes Engelse, een Duitse, drie Hollandse en een Italiaanse, samen zevenendertig edities in zes talen.

Belijdenissen als handleiding bij het Bijbellesen

Beza merkte met grote klem op dat hij zijn belijdenis zag als een hulpmiddel bij het lezen van de Bijbel. Ook in dit opzicht was bij Beza

sprake van een wending. Voor zover ik weet was hij de eerste die op deze manier het gebruik van een confessie verantwoordde. Calvin merkte eerder wel op dat belijdenissen dienstbaar waren aan de prediking.

Beza's belijdenis wilde meer dan een handreiking zijn bij het verstaan van de nieuwe leer, namelijk een lees- of wegwijzer voor hen die zich oriënteren op de Heilige Schrift. In de zestiende eeuw ontstond in toenemende mate het besef dat de Bijbel niet louter een boek voor theologen was, maar ook door leken gelezen kon en behoorde te worden.

Allerlei nieuwe bijbeluitgaven in verschillende talen verschenen, waardoor de Bijbel toegankelijk werd voor de niet theologisch geschoolden. Daarnaast verschenen er commentaren op de Bijbel en andere handzame theologische geschriften om de bijbellezer te helpen bij het lezen. Mede met dat doel voor ogen, namelijk om een gemakkelijk toegang te bieden tot het lezen van de Schrift, had Calvin zijn Institutie geschreven, bekende hij in het 'Woord aan de lezer' bij de tweede druk van zijn 'Inleiding in het christelijke geloof'.

De confessies in deze nieuwe fase werden ook gezien als devotieliteratuur en meestal samen met psalmen, gebeden en/of delen van de Bijbel uitgegeven, en was een gat in de markt.

In de beide voorwoorden op zijn belijdenis ging Beza uitgebreid in op het nut van een belijdenis als een onmisbaar hulpmiddel bij het lezen van de Bijbel. "Het wordt tegenwoordig als ketters beschouwd wanneer men de Bijbel leest om de wil van de Heer te leren kennen." Maar wij beweren niet, zo schreef hij, dat iemand "op eigen houtje de Heilige Schrift moet gaan lezen," zonder de juiste uitleg te hebben gehoord van degenen die daartoe zijn aangesteld. Verderop kwam hij er opnieuw duidelijk op terug, dat het lezen van de Bijbel zonder een belijdenis niet goed is, want het is absoluut nodig om de ware betekenis van de Schrift te begrijpen, dat mensen "voordat ze teksten van de Schrift beginnen te lezen, enige korte instructie hebben ontvangen om ze vertrouwd te maken met de stof en te laten wennen aan de taal van de Heilige Geest".

Christenen moeten zorgvuldig het Woord van God lezen, maar hebben daarbij een degelijk en volledig overzicht nodig om te onderscheiden tussen de ware en de valse leer, schreef Beza. Bij het lezen van de Bijbel is aan de ene kant een korte samenvatting in de vorm van een belijdenis nodig, terwijl de Schrift aan de andere kant "de enige en echte toetssteen".

Beza roept met zijn belijdenis op tot het maken van een geloofskeuze

Beza bond zijn lezers op indringende wijze op het hart een persoonlijke geloofskeuze te maken, want alle christenen worden persoonlijk gemaand, schreef hij, "door de mond van de heilige Petrus er klaar voor te zijn antwoord

te geven aan wie ook maar verantwoording vraagt van de reden van hun hoop".

Een christen moet weten "wat hij gelooft en waarom hij het gelooft" en iemand moet zijn geloofskeuze kunnen verantwoorden naar zichzelf en naar anderen toe. Het is daarom "de plicht van een echte christen om een basale samenvatting van de hoofdpunten van de godsdienst voorhanden te hebben en van de principiële argumenten waardoor deze bevestigd of verdedigd wordt," schreef hij in het voorwoord van zijn belijdenis. Beza richtte zich in zijn belijdenis tegelijk ook op hen "die er nog over twifelen welke kant ze willen kiezen".

De gereformeerde belijdenissen wilden gelovigen en ongelovigen oproepen tot een persoonlijke stellingname met voor iedereen grote gevolgen, zowel voor het eigen eeuwige zielenheil (want 'met de mond zal men belijden tot zaligheid') als voor het eigen aardse levensgeluk, want het uitkomen voor het geloof was bepaald niet zonder gevaar voor eigen leven in de jaren zestig van de zestiende eeuw in een land als Frankrijk, het vaderland van Beza en Calvin en dit gold in die dagen ook voor de Nederlanden.

Tot slot

Godsdienstoorlogen zouden volgen, zoals in de zestiende eeuw de hugenotenoorlogen in Frankrijk en de opstand tegen Spanje vanuit de Lage Landen en in de zeventiende eeuw de dertigjarige oorlog, die Duitsland verwoestte. De vrede van Münster betekende het einde van de periode van de godsdienstoorlogen in Europa, en van de Tachtigjarige oorlog tussen de Nederlanden en Spanje, en bevestigde in 1648 de uitgangspunten van de vrede van Augsburg van bijna een eeuw eerder, met dien verstande dat naast het lutheranisme nu wel ruimte werd gegeven aan het calvinisme. Het gereformeerde protestantisme had wereldwijd erkenning gekregen. De grenzen van Europa werden opnieuw getrokken en die verdeling had tot gevolg dat ongeveer tweederde deel van Europa voortaan rooms-katholiek zou zijn en ongeveer eenderde protestant.

Dr. Herman Speelman is predikant van de Gereformeerde Kerk te Marknesse i.c.m. Nagele.

- 1 Aan de bundel "Gereformeerde geloofsverantwoording in zestiende-eeuws Europa" werkten onder andere mee: dr. M. te Velde (red.), dr. E.A. de Boer, drs. H.J. Boiten, drs. J.A. Meijer, dr. F. van der Pol, dr. H.A. Speelman. Aan de vertaling van de oorspronkelijke teksten hebben meegewerkt: A. Bijlsma-van Bochove, J. Folkersma (beëdigd vertaler) en drs. J.M. Schaap-Hoetmer. In verband met het verschijnen van dit boek is samen met de Willem de Zwijgerstichting een symposium georganiseerd op 26 november 2009 aan de TU in Kampen.

Dat kan morgen nog wel...

Uitstellen lijkt onschuldig. Wat geeft dat nou als ik het morgen doe in plaats van vandaag?

In *Christelijk Weekblad* stond een artikel over uitstelgedrag. Elly de Herder-Michielsen (psychologe) geeft mogelijke oorzaken en gevolgen aan.

T. Groenveld ■

De meeste mensen schuiven lastige dingen voor zich uit. Het komt wel een andere keer... Maar wanneer dan? Soms wordt uitstellen een chronisch patroon. Die andere keer komt nooit. Studenten lopen daar keihard tegenaan, want uitstellen kost soms hele studie jaren en dat betekent veel geld. Sommigen studeren nooit af. Die laatste scriptie, daar komen ze maar niet aan toe.

Uitstellen lijkt onschuldig maar is het niet. Het geeft een innerlijk conflict aan: je wilt het ene maar doet het andere.

Uitstellen is vermijdingsgedrag. Terwijl je het ene doet ben je op de vlucht voor het andere. Dat is aan de buitenkant niet te zien. Het kan er zelfs nuttig uitzien waar je mee bezig bent. Maar als je niet doet wat je echt wilt doen, betaal je daarvoor een prijs. Innerlijke onrust, schuldgevoelens en uiteindelijk het niet behalen van je doelen en het niet komen tot je bestemming. Het is een bekend psychologisch gegeven dat we vooral gedrag vertonen dat ons iets oplevert. Wat levert uitstelgedrag op? Tijdelijke opluchting. Het hoeft nog even niet. Deze 'beloning' is gemakkelijker te verkrijgen dan het verder weg gelegen doel. Helaas is de tijdelijke rust geen echte rust. Je kunt er niet van genieten omdat je diep van binnen weet dat je iets anders had willen doen. Het woordje 'eigenlijk' is typerend voor mensen die uitstellen: "Eigenlijk moet ik..."

Den Herder noemt twee oorzaken van uitstelgedrag. De ene is faalangst: je bent bang dat het mislukt en dat zo (weer) blijkt dat je een nul bent.

Dat kan een reden zijn om een taak te vermijden. Zo houdt je de illusie in stand dat je het wel zou kunnen, als je best maar deed.

De andere is 'angst voor het ongemak': je denkt dat je het wel kunt, maar je doet liever leuke dingen. Die doe je nu en je wacht met je taak tot de tijd er geschikt voor is. Maar ja, wanneer is dat...

Wat is eraan te doen? Den Herder zegt: plannings maken en gedachten onderzoeken:

Met een planning deel je het einddoel op in subdoelen die je afzet tegen een tijdlijn. Dus niet: over drie maanden moet ik de hele scriptie afhebben. Maar: vandaag schrijf ik drie pagina's van hoofdstuk 1. Het hebben van een overzichtelijk en duidelijk doel verhoogt de motivatie.

Het bewustworden en ter discussie stellen van de eigen gedachten is belangrijk om ook werkelijk aan de slag te gaan. Klopt het wat ik denk?

Vermijdingsgedrag hoeft nog niet te betekenen dat je gaat luieren.

Als je altijd druk bezig bent in de kerk of in een drukke baan ziet niemand dat je dat misschien wel doet om je verantwoordelijkheid in je eigen gezin te ontlopen. Je kunt keihard werken zonder te doen wat je echt wilt en wat niemand anders dan jij kan doen. Het harde werken is in feite vermijdingsgedrag.

Daarom is het goed dat je kritisch naar jezelf kijkt. En daarbij kan Jezus inspiratiebron zijn.

Hij koos ervoor om zijn eigen roeping te volgen. Niet meer en niet minder. Tegen iemand die heel druk bezig was zei Hij: "Je maakt je druk om vele dingen, maar weinig zijn nodig of slechts een."

Een belangrijke opdracht in het leven is het ontdekken van die ene kostbare parel. Wat wil ik? En vervolgens is het belangrijk een plan te maken. Want een doel bereik je stap voor stap. Soms moet je daarbij dwars tegen je angsten ingaan. De Bijbel staat vol verhalen over mensen die op weg gaan ondanks hun angst. Hoe durven ze? Zij hebben iemand horen zeggen: "Vrees niet want ik ben met je."

Ds. Tonnis Groenveld is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Uithuizen en woont te Roodeschool.

Sliedrecht - beroepen: kandidaat A.J. Holsappel te Heerde.

Wetsinge-Sauwerd - beroepen: kandidaat D. Vonck te Leeuwarden.

Loppersum i.c.m. Westeremden - beroepen: kandidaat A.J. Holsappel te Heerde.

Enumatil - bedankt voor beroep: H. Prins te Mussel.

Zuidbroek - jubileum: Op 21 oktober was ds. A. Kruizinga vijftienvijf jaar predikant. Standplaatsen: Zaamslag (1984), Johannesburg (Zuid-Afrika, 1991), Delfzijl (1994), Bergentheim (2000), Zuidbroek (2003).

Kijk op
5 november
naar Nederland
Helpt.

Beleef mee hoe straatjongeren in Kenia de kans grijpen om een vak te leren.

www.redeenkind.nl • rek. nr. 1599333 • Zwolle

**Donatus
verzekert vertrouwd**

Donatus verzekert kerkgebouwen en alles wat daarbij hoort. Zoals doopvonten, kanselbijbels en orgels. Ook voor vrijwilligers en werkers in kerkelijke dienst hebben we passende verzekeringen. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om met een gerust hart uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Donatus is een onderlinge verzekeringsmaatschappij zonder winstoogmerk. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

Donatus

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700